

(17) Hugo Dinger, *Richard Wagner's geistige Entwicklung*. Leipzig 1892 (Bd. I, XXIV, 411 pp. gr. 8°), pp. 152-231: « Richard Wagner und der Mai-Aufstand zu Dresden 1849 », p. 178. Hier werden *stukken* van het onderzoek tegen R. Wagner voor de eerste maal gebruikt (z. p. 167, n. 3; p. 192, n. 1; enz.). Bakunin komt er ook in voor, zooverre hij met Wagner betrokken is. Maar de schrijver heeft zich met Bakunin zelven niet nader bezig gehouden en hij schrijft onjuiste verklaringen na, terwijl hij anderzijds eenige gansch onbekende bijzonderheden aanhaalt, voor zooveel de stukken die bevatten. Hij heeft ook personen uit dien tijd ondervraagd: stadsraad Heubner, stadsraad Teucher, Mevr. Natalie Bilz in Leisnig (R. Wagner's schoonzuster), beeldhouwer Prof. Dr Kietz, H. Semmig e. a. (z. p. 154, n. 2; p. 225, n. 1). Deze navorschingen die voor Wagner zeker zeer zorgvuldig zijn, worden op die wijze ook voor Bakunin nuttig.

(18) *Sachsen's Erhebung*. 1865, p. 143.

(19) Volgens officieele stukken in een dagblad uit dien tijd; uitvoerig bij Dinger, pp. 162 en 178, n. 2 en elders.

(20) Dinger, naar de reactionaire *Grimmaer Fackel* (« Scenen aus der Dresdner Revolution », 14-7-1849), die uit de politiestukken putte en mij onbekend is.

(21) *1849 oder des Königs Maienblüthe*. Hist. Roman von Franz Lubojatzki. Grimma und Leipzig 1850; titel en een klein uittreksel van deze Scenen in Oesterlein's *R. Wagner's Bibl.* n° 10023.

(22) *Process Waldeck*, Anklagsschrift, uitgave der *Deutsche Reform*, p. 18.

(23) Zie de eidelooze verhooren in *Process Waldeck*. Op 10 April ontmoetten zij Bakunin in een wijnhuis waar de oppositie kwam eten. « Hij was ietwat veranderd, — zegt R. Reuter, p. 226, — hij droeg lang zwart haar en een baard, dien hij nochtans afgeschoren had (sic); hij had een bril op den neus, zoo dat ik hem eerst niet erkende. » Anderen gewaagden echter van een grooten baard, dien Bakunin toenmaals droeg.

(24) Niet ondertekend (8 April 1849, n° 14); overgedrukt bij Dinger, pp. 233-240.

(25) Vgl. b. v. Richard Wagner, *Das Kunstwerk der Zukunft* (aan Ludwig Feuerbach opgedragen). Leipzig 1850, pp. 216-218.

« In de gemeenschappelijke vereeniging der menschen der toekomst zullen diezelfde wetten der *innerlijke* noodwendigheid het eenige bepalende richtsnoer aangeven. Eene natuurlijke, niet geweldige, vereeniging van een groot of gering aantal menschen kan alleen door eene gemeenschappelijke